

การตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย
AN INTERPRETATION OF THE COSMOLOGICAL CONCEPT EMBODIED IN THE
CHEDI OF WAT PA SAK, CHIANG SAEN, CHIANG RAI

ปฐมพงศ์ บูชาบุตร¹, และพระใบฎีกาแสงธรรม สุปณโณ (นามคำ)²

Pathompong Buchabutara¹, PhraBaidika Saengtham Supañño (Namkham)²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย, ประเทศไทย^{1,2}

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chaing Rai Buddhist College, Thailand^{1,2}

Email: Pathompong.butara@gmail.com¹

Received 16 July 2025; Revised 24 July 2025; Accepted 11 November 2025

*****

การตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย

ปฐมพงศ์ บูชาบุตร, พระใบฎีกาแสงธรรม สุปญโญ (นามคำ)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย อันเป็นโบราณสถานที่สำคัญสะท้อนถึงคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาในอดีต แนวคิดจักรวาลเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่เป็นแนวคิดที่มีโครงสร้างเฉพาะ แสดงถึงระบบของภพภูมิและสังสารวัฏ โดยมีการจัดวางเจดีย์เป็นประธานเปรียบตั้งเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล สะท้อนถึงแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและปรัชญาในรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ มีการแบ่งแยกองค์ประกอบของเจดีย์เพื่อแสดงถึงการเชื่อมโยงแนวคิดจักรวาล 3 ชั้น ที่สำคัญ ได้แก่ (1) ส่วนฐานเจดีย์ เปรียบเสมือนทะเลสีทันดรและโลกมนุษย์ (2) ส่วนกลางเจดีย์ เปรียบเสมือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และ (3) ส่วนยอดเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ของพระนิพพานแสดงถึงความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ฉะนั้นแล้วแนวคิดจักรวาลเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงใหม่จึงเป็นรูปแบบของการจำลองโครงสร้างจักรวาลผ่านงานสถาปัตยกรรม เป็นสัญลักษณ์ของกระบวนการทางจิตและศีลธรรมของมนุษย์ เพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาตนเองให้เข้าถึงภาวะนิพพาน อีกทั้งยังเป็นเครื่องเตือนใจให้มนุษย์รับรู้ถึงการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อมุ่งสู่การหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

คำสำคัญ: การตีความ; แนวคิดจักรวาลวิทยา; เจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่

AN INTERPRETATION OF THE COSMOLOGICAL CONCEPT EMBODIED IN THE CHEDI OF WAT PA SAK, CHIANG SAEN, CHIANG RAI

Pathompong Buchabutara,
PhraBaidika Saengtham Supañño (Namkham)

Abstract

This academic article aims to provide an interpretation of the cosmological concept embodied in the Chedi of Wat Pa Sak, Chiang Saen, and Chiang Rai., which stands as a significant historical monument reflecting Buddhist beliefs of the ancient Lanna people. The cosmological conception of Wat Pa Sak Chiang Saen Chedi represents a distinctive structural paradigm, illustrating the system of planes of existence (bhava-bhūmi) and the cycle of rebirth (saṃsāra-vaṭṭa). The architectural arrangement positions the Chedi as the principal element, symbolizing Mount Meru (Sineru-pabbata) as the cosmic axis, thereby reflecting Buddhist doctrines and philosophical principles in a unique architectural expression. The Chedi's components are distinctly divided to demonstrate the interconnection with the three-tiered cosmological concept: (1) the base of the Chedi, representing the Sītandara Ocean and the human realm (manussaloka); (2) the middle section, symbolizing the Tāvātimsa Heaven and other celestial realms (devaloka); and (3) the apex, signifying Nibbāna and liberation from the cycle of rebirth. Thus, the cosmological concept of the Wat Pa Sak Chiang Saen Chedi constitutes an architectural model of cosmic structure, symbolizing the psychological and moral processes through which humans aspire to develop themselves toward the attainment of Nibbāna. Moreover, it serves as a reminder of the perpetual cycle of rebirth, encouraging spiritual cultivation toward ultimate liberation from saṃsāra.

Keywords: Interpretation; Cosmological concept; Wat Pa Sak Chiang Saen

บทนำ

จักรวาลวิทยาเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของเอกภพตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และคาดการณ์ไปถึงอนาคต โดยใช้หลายศาสตร์มาประกอบกัน ได้แก่ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ปรัชญา และศาสนา เป็นต้น ในปัจจุบัน การค้นคว้าเรื่องจักรวาลในมิติทางวิทยาศาสตร์เป็นการค้นหาสิ่งมีชีวิตในโลกอื่นแต่ก็ยังไม่พบหลักฐานที่แน่ชัด ทราบเพียงแค่ว่าจักรวาลนี้มีที่สิ้นสุด ไม่รู้จุดเริ่มต้นและจุดจบที่แน่ชัด (Chutima, 2020) แต่จักรวาลในทางพระพุทธศาสนามีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าเคยตรัสไว้ว่า จักรวาลไม่ได้มีเพียงแห่งเดียวแต่มีจำนวนมากจนนับไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ในทฤษฎีควอนตัม ที่เปรียบจักรวาลเหมือน ฟองสบู่ที่ล่องลอยอยู่เป็นจำนวนมาก โลกมนุษย์ก็เป็นเพียงแค่นหนึ่งในฟองสบู่เพียงเท่านั้น (Som, 2016) มนุษย์พยายามศึกษาระบบของจักรวาลเพื่อต้องการจะเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่ก็ยังไม่ค้นพบคำตอบที่แท้จริง แต่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงมองเพียงแค่ว่าโลกภายนอก แต่ทรงมองเห็นถึงโลกภายในอันเป็นนามธรรม กล่าวคือ มนุษย์สามารถเข้าถึงศูนย์กลางของจักรวาลได้ด้วยจุดศูนย์กลางของตัวเอง คือ ความรู้แจ้งนั่นเอง (Adrian, 1992)

การตีความแนวคิดจักรวาลในเจดีย์ที่พบในปัจจุบัน มีการใช้แนวคิดจักรวาลผสมผสานกับแนวคิด คติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ โดยใช้การวางแผนผังวัดกำหนดให้เจดีย์เป็นประธานตั้งอยู่ตรงกลางเปรียบเสมือนเขา พระสุเมรุ อีกทั้งยังมีเจดีย์เล็กเป็นบริวารทั้ง 4 ทิศ เปรียบดั่งชมพูทวีปทั้ง 4 และมีระเบียงคดล้อมรอบเปรียบ ดั่งกำแพงแก้วจักรวาล รูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏนี้เป็นแนวคิดจักรวาลที่ผสมผสานกับแนวคิดไตรภูมิโดย สร้างตามคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (Phanuphong, 2009) ตัวอย่างเช่น เจดีย์วัดอรุณราชวราราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร เจดีย์ทรงพระปรางค์ตั้งเป็นประธาน มีเจดีย์เล็ก 4 องค์ ตั้งอยู่ที่ทิศทั้ง 4 เปรียบดั่งชมพูทวีป มีฐานซุกซิดลหันกันมาเปรียบดั่งป่าหิมพานต์ และด้านบนประดับพระพุทธรูปเปรียบดั่ง ยอดเขาพระสุเมรุอันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า (Samoechai, 1996) จากตัวอย่างที่ได้กล่าวมาให้เห็นได้ ชัดว่าคติความเชื่อจักรวาลได้ถูกนำมาผสมผสานกับความเชื่อคติไตรภูมิได้อย่างลงตัว ทำให้เกิดรูปแบบ ศิลปกรรมขึ้นมาใหม่ที่มีความเอกลักษณ์ที่โดดเด่นไม่น้อยไปกว่าการสร้างเจดีย์ที่ผ่านมาในอดีต

วัดป่าสักเชียงแสนเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญทั้งในแง่ประวัติศาสตร์และศิลปกรรม เป็น ศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรล้านนาและมีลักษณะเฉพาะ ที่สะท้อนถึงคติความเชื่อทาง พระพุทธศาสนาของคนในสมัยนั้น ฉะนั้นแล้วบทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อตีความแนวคิดจักรวาล วิทยาเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน และวิเคราะห์องค์ประกอบของเจดีย์ตามแนวคิดจักรวาลวิทยา

แนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนา

1. ความหมายและความสำคัญของจักรวาลในพระพุทธศาสนา

ความหมายของจักรวาลในพระพุทธศาสนา มีความหมายทั้งในทางวิทยาศาสตร์และในทาง ศาสนา แนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนามีความแตกต่างกันระหว่างศาสนากับทางวิทยาศาสตร์ แต่เนื้อหา

จักรวาลนั้นจะมีความครอบคลุมไปถึงเรื่องเอกภพทั้งหลายในมิติจักรวาลทั้งหมด ความหมายของจักรวาลในพระพุทธศาสนา พจนานุกรมได้ให้ความหมาย “จักรวาล” ไว้ว่า เป็นเทือกเขาในนิยาย มีกำแพงล้อมรอบโลก อยู่ เป็นเขตกั้นระหว่างแสงสว่างกับความมืด และเป็นบริเวณโดยรอบของโลก (Royal Institute, 2011) ส่วนภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Cosmos” หรือ “Cosmology” แปลว่า จักรวาล หรือ จักรวาลวิทยา (Oxford University Press, 2021) ในทางพระพุทธศาสนา “จักรวาล” มาจากภาษาบาลีว่า “จกฺกวาฬ” แปลว่า “ไป” คือ ความเคลื่อนหมุนไปราวกับล้อของรถ (Phramaha Hansa, 2007)

จักรวาลในพระไตรปิฎก แนวคิดจักรวาลปรากฏพบในพระไตรปิฎกเล่มที่ 20 จุฬนิกาสูตร ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เนื้อหาว่าด้วยเรื่องสหสโลกธาตุหรือจักรวาล พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสอธิบายถึงความมีอยู่ของจักรวาลให้กับพระอานนท์และภิกษุทั้งหลายได้สดับรับฟัง ดังนี้

สมัยพุทธกาลพระอานนท์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทรงทูลถามพระพุทธเจ้าถึง 3 ครั้ง ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สวากชื่อว่า อภิกฺข นามว่า สีขี สถิตอยู่ในพรหมโลก ใช้เสียงประกาศให้สหสโลกธาตุรู้เรื่องได้ ส่วนพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสามารถใช้พระสุรเสียงประกาศให้รู้เรื่องได้ไกลเท่าไร พระพุทธเจ้าข้า” พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า “อานนท์นั้นเป็นเพียงสวาก ส่วนตถาคตทั้งหลายประมาณไม่ได้ เธอได้ฟังเพียงเรื่อง สหสโลกธาตุขนาดเล็กเท่านั้น” (Tipitaka, 1996: 20/81/305-306) จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสอธิบายเรื่องสหสโลกธาตุขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ อีกทั้งยังได้ตรัสอีกว่า “พระตถาคตในโลกนี้สามารถแผ่รัศมีไปทั่วสหสโลกธาตุขนาดใหญ่ได้ เมื่อใดที่หมู่สัตว์ฟังจำแสงสว่างนั้นได้ เมื่อนั้นพระตถาคตสามารถแปลงพระ สุรเสียงให้สัตว์เหล่านั้นได้ยิน อานนท์ พระตถาคตพึงใช้พระสุรเสียงประกาศให้สหสโลกธาตุขนาดใหญ่รู้เรื่องได้เท่าที่มุ่งหมายอย่างนี้แล (Tipitaka, 1996: 20/80/307)

คัมภีร์จักรวาลที่ปณี ให้ความหมายคำว่า “จักรวาล” แปลว่า โลกธาตุอันหนึ่ง เป็นมณฑลแห่งวงล้อ แวดล้อมไว้โดยรอบ คือ ความเป็นไปดุจล้อรถที่มีลักษณะกลมเช่นล้อรถ เป็นที่ประชุมและความสืบต่อแห่งชั้นทั้งหลายเรียกว่าสัตวโลก (Phra Sirimangkhlan, 1980)

คัมภีร์โลกที่ปัสสาร ใช้คำว่า “จกฺกวาฬ” และ “จักรวาล” ให้ความหมายไว้ว่า จักรวาลมีขอบเสมอมีสหสโลกธาตุและมีความกลมเหมือนล้อของรถ และมีความกลมเหมือนแอ่ง ในคัมภีร์โลกที่ปัสสารยังมีการอธิบายถึงเนื้อหาหลักของจักรวาล ได้แก่ สังขารโลก สัตวโลก และโอกาสโลก (Phra Sangkharatmethangkaro, 2006)

คัมภีร์โลกบัญญัติ อธิบายเนื้อหาของจักรวาลว่า เป็นเรื่องของความเกิดของโลก เป็นความเปลี่ยนแปลงของโลก เป็นความดับของโลก และเรื่องของสัตว์ที่อาศัยอยู่ในโลกด้วย นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงโลกทิพย์ ได้แก่ เทวโลก ยมโลก และจักรวาล (Phra Sattamkhotthera, 1985)

ความสำคัญของจักรวาลในพระพุทธศาสนา จากหลักฐานพบว่า แนวคิดจักรวาลมีพัฒนาการแรกเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล (Tipitaka, 1996: 20/80/307) ต่อมามีการรจนาคัมภีร์เพิ่มเติมเพื่ออธิบายขยายความเนื้อหาที่เกี่ยวกับโลกและจักรวาลตามหลักทางพระพุทธศาสนา โดยใช้พระไตรปิฎกเป็นรากฐานแนวคิดในการนำมาอธิบายขยายความซึ่งพระอรธเถรจารย์ทั้งหลายแต่ละยุคสมัยมีการนำมาตีความใหม่ (Phra Sangkharatmethangkaro, 2006) เพื่อต้องการขยายความให้ละเอียดลึกซึ้งและใช้ภาษาให้เข้าใจง่ายมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่า ในปัจจุบันแนวคิดจักรวาลทางพระพุทธศาสนาถูกนำมาปรับใช้ในงานพุทธ

ศิลปกรรมหลากหลายแขนงด้วยกันอาทิ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม เป็นต้น มีการนำแนวคิดจักรวาลทางพระพุทธศาสนามาถ่ายทอดเพื่อให้ปรากฏเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังถูกนำไปใช้ในบริบททางสังคมต่าง ๆ ได้แก่ งานศิลปกรรม ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น แนวคิดจักรวาลจึงมีความสำคัญเป็นพิเศษที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้า สามารถนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมได้อีกด้วย

แนวคิดจักรวาลในเจดีย์

1. ความหมายและความสำคัญของเจดีย์

เจดีย์เป็นสิ่งปลูกสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า การเริ่มสร้างเจดีย์มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในทางพระพุทธศาสนามีการกำหนดเจดีย์ไว้อยู่ 4 ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ (Phra Brahmaganabhorn, 2016) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ธาตุเจดีย์ เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และอัฐิธาตุของพระอรหันตสาวกซึ่งเป็น

2) บริโภคเจดีย์ เป็นสถานที่บรรจุเครื่องใช้ของพระพุทธเจ้า ได้แก่ อัฐบริขาร บาตร และจีวร เป็นต้น นอกจากนี้บริโภคเจดีย์ยังรวมไปถึงสังฆเวณียสถานทั้ง 4 ได้แก่ สถานที่ประสูติ สถานที่ประทับรับสั่ง สถานที่แสดงปฐมเทศนา และสถานที่ปรินิพพาน

3) ธรรมเจดีย์ เป็นสถานที่สำหรับจัดเก็บหรือบรรจุคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการรักษาพระธรรมวินัยอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

4) อุเทสิกะเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อแทนองค์พระพุทธเจ้า ใช้เป็นที่สักการบูชา และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน เช่น ดอกบัว ช้างเผือก ต้นโพธิ์ พุทธอาสน์ รอยพระพุทธบาท พระพุทธรูป และพระเครื่อง เป็นต้น

ความสำคัญของเจดีย์ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงบุคคลที่ควรค่าแก่การสร้างเจดีย์ไว้เพื่อสักการบูชา ในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงเจดีย์อยู่หลากหลายลักษณะด้วยกัน สามารถจำแนกเจดีย์ออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) เจดีย์ เป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สักการบูชาของเหล่าพุทธศาสนิกชน อีกทั้งยังใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอาทิ เช่น การเวียนเทียน เป็นต้น

2) เจดีย์ เป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า

3) เจดีย์ เป็นเครื่องบูชาระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า

4) เจดีย์ เป็นสถานที่บรรจุสรีระธาตุของอุปัชฌาย์บุคคล เป็นเจดีย์สำหรับบรรจุบุคคลที่ควรค่าแก่การสักการบูชา 4 ประเภท ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ (Tipitaka, 1996: 30/206/135)

การสร้างเจดีย์จึงเป็นคติที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนาโดยมีคำกล่าวที่ว่า บ้านเมืองใดที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองให้ดูจาก 2 สิ่ง คือ จำนวนพระภิกษุและสามเณร และจำนวนพุทธเจดีย์ทั้ง 4 ประเภท ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่พระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้การสร้างเจดีย์จึงมีอานิสงส์ทำให้ผู้สร้างพบแต่ความสุขความเจริญ เมื่อมีคนมากราบไหว้บูชาหรือมาใช้ประโยชน์จากเจดีย์จะทำให้เป็นปัจจัยส่งผลต่อผู้สร้างได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ (Phra Athiwat, 2021)

2. แนวคิดจักรวาลในเจดีย์

แนวคิดจักรวาลมีอิทธิพลส่งผลต่อรูปแบบศิลปกรรมต่าง ๆ ภายในวัด มีการนำไปใช้ในการวางผังวัดและการวางผังเจดีย์ การออกแบบเจดีย์เทียบเคียงกับแนวคิดจักรวาลเพื่อเชื่อมโยงจิตวิญญาณของมนุษย์กับแนวคิดจักรวาลเข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้การจัดวางเจดีย์จึงมีความสำคัญโดยมีการกำหนดให้เป็นประธานของวัดเป็นการให้ความสำคัญสูงสุดของการวางผังวัดก่อนการสร้างวัด เจดีย์เปรียบดั่งเขาพระสุเมรุอันเป็นที่อาศัยของพระพุทธเจ้า มีการวางเจดีย์ให้มีทั้งสี่ทิศพุ่งออกมาจากจุดศูนย์กลาง (Adrian, 1992) มีวิหารน้อยใหญ่รายล้อมเปรียบดั่งทวีปทั้ง 4 ในจักรวาลล้อมรอบเจดีย์เอาไว้ ในล้านนาขียนิยมสร้างลานทรายเพื่อแทนค่าสี่ทิศนตรมหาสมุทร มีการสร้างกำแพงล้อมรอบเปรียบดั่งกำแพงของจักรวาลเพื่อแบ่งเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน

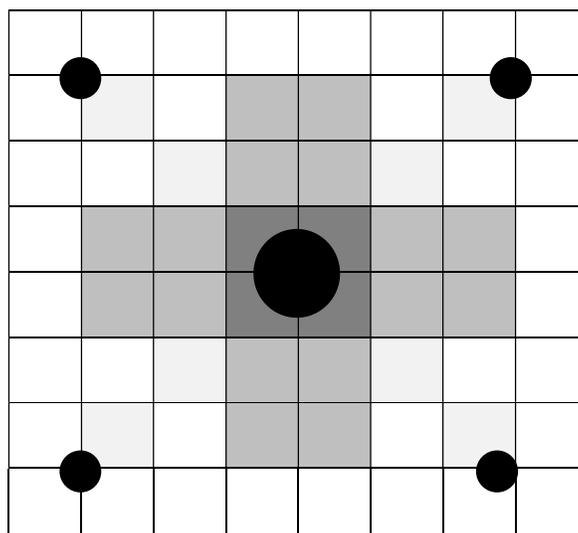
ส่วนรูปแบบการสร้างเจดีย์มักมีลักษณะเป็นรูปทรงคล้ายระฆัง มียอดแหลม มีการจัดวางองค์ประกอบโดยใช้หลักการทางคณิตศาสตร์ ใช้รูปทรงและปริมาตรในการออกแบบ สร้างเจดีย์ให้พุ่งขึ้นไปสู่ท้องฟ้าเป็นเส้นแกนตั้ง ขยายออกไปทุกทิศทางเท่า ๆ กันทุกด้าน เจดีย์บางองค์มีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยม บางองค์เป็นทรงกลม และบางองค์มีหลายด้าน วางรูปแบบจากศูนย์กลางของเจดีย์ คตินี้เป็นแนวคิดเริ่มแรกในการสร้างเจดีย์ตั้งแต่ในสมัยอดีต และถูกสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

3. แนวคิดจักรวาลที่นำมาวิเคราะห์

แนวคิดที่นำมาวิเคราะห์จักรวาลในเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่จะใช้นิเวศวิทยาของ ดร.เอเดรียน สโนดกราส จากการศึกษาพบว่า ดร.เอเดรียน ได้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ ศาสนา และปรัชญา โดยเฉพาะในงานสถาปัตยกรรมแถบเอเชีย ดร.เอเดรียน มองว่าสถาปัตยกรรมไม่ใช่เพียงแค่สิ่งก่อสร้าง แต่เป็นการจำลองโครงสร้างของจักรวาลตามแนวคิดคติความเชื่อทางศาสนา ตัวอย่างเช่น ปราสาทหินนครวัด ที่ถูกออกแบบขึ้นเพื่อให้มีความคล้ายคลึงกับเขาพระสุเมรุ เป็นต้น นอกจากนี้ ดร.เอเดรียน ยังใช้แนวคิดเรื่องมณฑล “Mandala” มาอธิบายโครงสร้างของอาคารทางศาสนา (Adrian, 1992) กล่าวว่า มณฑลเปรียบเสมือนเป็นโลกศูนย์กลาง มีจุดศูนย์กลาง และมีขอบเขตที่แน่ชัด มณฑลถูกจัดให้เป็นอาณาเขตที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นบริเวณที่ปราศจากอำนาจของภูตผีปีศาจ และเป็นอาณาบริเวณที่ใช้ประกอบพิธีกรรม อีกทั้งมณฑลยังเป็นพื้นที่อันกว้างใหญ่ที่ถูกกำหนดให้มีความห่างไกลจากสภาวะไร้ระเบียบ แต่เพื่อต้องการสร้างแผนผังที่สะท้อนระเบียบของจักรวาลทำให้การสร้างสถาปัตยกรรมส่งอิทธิพลต่อการออกแบบวัด เจดีย์ และวิหาร เป็นต้น นอกจากนี้มณฑลยังเป็นเครื่องหมายของความสมบูรณ์ และความเพียบพร้อมในพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงการบรรลุพุทธภาวะอย่างสมบูรณ์หรือความสมบูรณ์โดยรอบ

ดร.เอเดรียน สโนดกราส กล่าวไว้ว่า มนุษย์พยายามที่จะเข้าใจในระบบระเบียบของจักรวาลด้วยการศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์และการค้นคว้าทางศาสนา มนุษย์ต้องการค้นหาแบบแผนที่มีความหมายอันเป็นระบบที่เกี่ยวข้องทำให้สิ่งต่าง ๆ มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เนื่องจากความสับสนวุ่นวายของรูปธรรมต่าง ๆ ไม่สามารถแยกออกจากความเป็นระเบียบที่สมบูรณ์ของสิ่งนั้นได้ รูปธรรมต่าง ๆ ในโลกจึงมีสถานะที่ไม่มั่นคง ไม่สมบูรณ์ และไม่มีระเบียบหรืออาจเป็นลักษณะหนึ่งของรูปแบบจักรวาลที่เป็นสิ่งเดียวกันกับธรรมกาย (Snodgrass, 1985) ดังนั้นการกำหนดแผนสร้างมณฑลลงในพื้นดินเป็นการแสดงให้เห็นทั้งองโลก คือ โลกภายใน และโลกภายนอกในห้วงเวลาเดียวกัน เป็นการเชื่อมโยงโลกทั้งสองของจักรวาลเพื่อสะท้อนจิตใจของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ศูนย์กลางของมณฑลจึงเปรียบดังศูนย์กลางของจักรวาล เป็นศูนย์กลางของจิตแต่ละดวง และเป็นตำแหน่งแห่งการตรัสรู้นั่นเอง

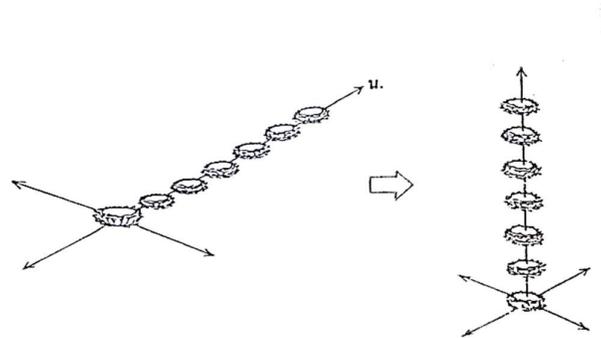
แผนผังการสร้างมณฑลที่ปรากฏในพระสฤป มีการกำหนดทิศทางและแกนตามแนวกากบาท เพื่อแสดงถึงการปรากฏของมณฑล โดยมีการทำพิธีกรรมแบบเดียวกันกับการจัดตั้งมณฑล มีการวางเนื้อหาทางโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ มีการกำหนดเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ไว้ทั้งหมด กำหนดก่อสร้างขึ้นเพื่อต้องการบ่งบอกถึงอะไรหรือมีความหมายอย่างไร โดยความหมายหลักของพระสฤปแบ่งเป็นพัฒนาการ 3 มิติ เป็นความหมายทางนามธรรมที่ปรากฏแฝงอยู่ในมณฑล มีพระสฤปที่ถูกจัดเป็นองค์เดียวและจัดแบบเป็นกลุ่ม แต่พระสฤปแบบกลุ่มก็จะมีพระสฤปที่เป็นองค์กลางอยู่ 1 องค์ และพระสฤปองค์อื่น ๆ อยู่รายล้อมทิศทั้ง 4 เป็นต้น (Adrian, 1992)

ภาพที่ 1 รูปแบบพระสฤปแบบกลุ่มที่ถูกจัดวางไว้ในแผนมณฑล
ที่มา: ปฐมพงศ์ บูชาบุตร

สัญลักษณ์ของการขึ้นสู่เบื้องบน เส้นแกนกลางของมณฑลเปรียบดังแกนกลางของจักรวาล เป็นหนทางไปสู่ความหลุดพ้น ส่วนเส้นแกนที่พุ่งขึ้นไปสู่เบื้องบนนั้นเป็นวิถีแห่งความหลุดพ้น เป็นประตูออกไปจากจักรวาล และเป็นเส้นทางแห่งจิตวิญญาน ในแต่ละชั้นหมายถึงชั้นภูมิต่าง ๆ ส่วนยอดแกนของพระสฤปเปรียบได้กับจุดหมายปลายทางอันเป็นสถานะการสิ้นกิเลสหรือการตรัสรู้แล้วเข้าถึงพระนิพพาน (Adrian, 1992) การไปถึงยอดจักรวาลถือเป็นจุดกำเนิดเหนือสรรพสิ่งทั้งปวง เปรียบดังเขาพระสุเมรุอันเป็นจุดศูนย์กลางที่แผ่ขยาย

พื้นที่ของจักรวาลออกไป นอกจากนี้ยังมีการให้ความสำคัญกับเรื่องของทิศทาง เช่น การย่างพระบาท 7 ก้าว ไปทางทิศเหนือ หมายถึง การเดินทีละก้าวดูจันใดทีละขั้นเพื่อขึ้นไปสู่ยอดสุดของจักรวาล เปรียบดั่ง พระพุทธเจ้าทรงไปถึงยังยอดสุดของเขาพระสุเมรุ ทรงเป็นใหญ่เหนือภพภูมิทั้งหมดในจักรวาล นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับบทบาทของท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ทิศ แต่ทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้เงื่อนไขของจักรวาลโดยถูกนำมาจัดให้อยู่ในพื้นที่การสร้างมณฑล เป็นการสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ตามคติความเชื่อของชาวอินเดียโบราณ

ภาพที่ 2 การย่างก้าวไปทางทิศเหนือเสมือนการก้าวขึ้นไปตามแนวตั้งของจักรวาล
ที่มา: (Adrian, 1992)

แนวคิดเรื่องการย่างพระบาท 7 ก้าว ถูกนำมาเป็นฐานความคิดในการสร้างพระสถูป มีการกำหนด ทิศทางในแนวตั้งขึ้นไปสู่ท้องฟ้า ใช้หลักคิดเรื่องการย่างพระบาทของพระพุทธเจ้ามาตีความเพื่อนำไปสู่การสร้างองค์พระสถูปขึ้น เพื่อต้องการตอกย้ำว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นใหญ่เหนือภพภูมิทั้งปวงในจักรวาล ทรงอยู่เหนือกาลเวลา และทรงอยู่เหนือภพภูมิทุกชั้นอีกด้วย

การตีความแนวคิดจักรวาลเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่

1. ประวัติ ที่ตั้ง ผังวัด และองค์ประกอบเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่

ประวัติ : จากเอกสารตำนานกล่าวไว้ว่า เมืองเชียงใหม่ในอดีตเป็นเมืองสำคัญทางตอนเหนือของอาณาจักรล้านนา ตั้งอยู่บริเวณจุดบรรจบของแม่น้ำสำคัญ 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำโขง แม่น้ำกก และแม่น้ำรวก ทำให้มีความสำคัญทั้งในแง่ยุทธศาสตร์และการค้า เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมระหว่างล้านนากับดินแดนใกล้เคียง เช่น พม่า ลิบสองปันนา และล้านช้าง (Won lancha, 2010) การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดังกล่าวส่งผลให้ศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่รวมถึงวัดป่าสักได้รับอิทธิพลจากศิลปะของดินแดนเหล่านั้น วัดป่าสักสร้างโดยพระเจ้าแสนภู กษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งราชวงศ์มังราย ประมาณปี พ.ศ. 1883 พระเจ้าแสนภูทรงโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา ส่วนองค์เจดีย์วัดป่าสักให้สร้างขึ้นเพื่อใช้สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุกระดูกาตีนก้าขวา (กระดูกตาตุ่มข้างขวา) ซึ่งได้รับมาจากเมืองปาฏลีบุตร ประเทศอินเดีย จากนั้นทรงให้ปลูกต้นสักไว้บริเวณโดยรอบของกำแพงวัดจำนวน 300 ต้น ด้วยเหตุนี้จึงได้ชื่อว่าวัดป่าสัก ต่อมาทรงให้สร้างกุฏิขึ้นเพื่อถวายแด่พระพุทธโฆษาจารย์เพื่อให้อยู่จำพรรษา และแต่งตั้งให้เป็นพระสังฆราชในเวลานั้น (Wichai, 1990) วัดป่าสักยังได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้งเรื่อยมา โดยเฉพาะในสมัยพญาเกือนา ประมาณปี พ.ศ. 1898-1928 ซึ่งเป็นช่วงที่พระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เข้ามา

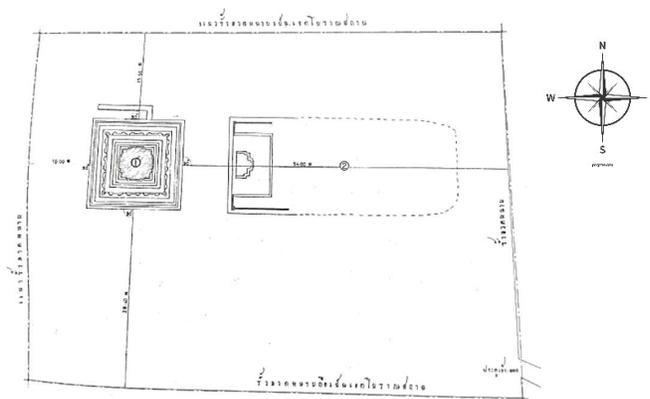
มีอิทธิพลในล้านนา (Sisakkra, 2008) การบูรณะครั้งนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบศิลปกรรมบางประการ แต่ยังคงรักษาโครงสร้างเดิมที่สะท้อนแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนาไว้

จากการศึกษาเอกสารโบราณตำนานพระเจ้าเลียบโลกและชินกาลมาลีปกรณ์ พบว่า พื้นที่บริเวณวัดป่าสักมีความสำคัญทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย มีตำนานเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้ ณ บริเวณนี้ (Sanguan, 2007) ตำนานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการเชื่อมโยงพื้นที่ทางกายภาพเข้ากับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา อันเป็นกลวิธีสำคัญในการสร้างความชอบธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่ การสร้างเจดีย์วัดป่าสักจึงไม่เพียงแต่เป็นการสร้าง ศาสนสถานเท่านั้น แต่ยังเป็นการต่อยอดความสำคัญของพื้นที่ในบริบทของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาอีกด้วย

นอกจากนี้ยังมีบันทึกของพระภิกษุชาวจีนที่ได้เดินทางมายังดินแดนล้านนาในสมัยราชวงศ์หมิง ได้กล่าวถึงความรุ่งเรืองของวัดป่าสักในฐานะศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา โดยมีการจารึกคัมภีร์พระพุทธศาสนาลงบนใบลานและการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธบูชา (Rungrot, 2015) หลักฐานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าวัดป่าสักไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งผลิตและเผยแพร่ความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญของอาณาจักรล้านนาอีกด้วย

ที่ตั้ง : วัดป่าสักเป็นถุกจัดอยู่ในกลุ่มโบราณสถาน ตั้งอยู่นอกเมืองเชียงใหม่ทางทิศตะวันตก ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลเวียง อำเภอเวียงแสน จังหวัดเชียงราย 57150

ผังวัด : โบราณสถานในบริเวณวัดป่าสักเจดีย์ วิหาร อุโบสถหลายแห่ง ในสมัยแรกพบหลักฐานการออกแบบผังวัดประกอบด้วยการวางเจดีย์เป็นองค์ประธานและมีวิหารรองลงมา โดยสร้างเป็นอาคารหลักของวัด ตั้งขึ้นเป็นแกนเดียวตามแนวทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก ต่อมาพบหลักฐานการสร้างต่อเติมอาคารโดยรอบของตัวเจดีย์และวิหารหลัก มีการสร้างอาคารเพิ่มเติมจนทำให้ผังวัดมีการเปลี่ยนแปลงไปและถูกทิ้งร้าง (Ekkasit, 2013)

ภาพที่ 3 แผนผังวัดป่าสักเชียงแสน ที่มา: (Fine Arts Department, 1982)

องค์ประกอบเจดีย์ : เจดีย์วัดป่าสักมีลักษณะเป็นทรงปราสาทซ้อนกัน ตั้งเป็นประธานอยู่ใจกลางผังวัด เจดีย์มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 15×15 เมตร มีความสูงประมาณ 16 เมตร สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้ 1) ส่วนฐานล่างของเจดีย์มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปกับเทวดายืนสลักร่วมกันโดยรอบฐานเจดีย์ โดยพระพุทธรูปที่ประดิษฐานมี 2 รูปแบบ คือ แบบประทับยืน และแบบปางลีลา เป็นอิทธิพลศิลปกรรม

แบบสุโขทัย 2) ส่วนกลางถัดจากฐานล่างเหนือขึ้นไปเป็นซุ้มเรือนธาตุมี 4 ซุ้ม ตั้งอยู่ 4 ทิศ แต่ละซุ้มมีเสาประดับ มีวงโค้งเหนือซุ้มเป็นประติมากรรมปูนปั้นรูปมกรคายานาค ตีนเสาที่รองรับวงโค้งมีประติมากรรมปูนปั้นรูปหน้ากาลและสัตว์ในเทพนิยาย หัวเสามีลวดลายพรรณพฤกษาประดับ และ 3) ส่วนยอดอยู่ถัดจากซุ้มเรือนธาตุขึ้นไปเป็นชั้นแว่นฟ้ามีเจดีย์ขนาดเล็กอยู่มุมทั้ง 4 เนื่องจากชั้นแว่นฟ้าเป็นองค์ระฆังสลับกับบัวกลุ่มตลอดจนถึงปลียอด (Wichai, 1990)

2. การตีความและวิเคราะห์แนวคิดจักรวาลที่ปรากฏอยู่ในเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน

ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ได้อาศัยองค์ประกอบของเจดีย์ และการประดับตกแต่งเจดีย์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการนำมาวิเคราะห์โดยจะใช้แนวคิดจักรวาลของ ดร.เอเดรียน สโนดกราส เป็นฐานในการนำมาวิเคราะห์ โดยสามารถแบ่งรายละเอียดได้ดังนี้

ตารางที่ 1 องค์ประกอบเจดีย์ล้านนา

องค์ประกอบเจดีย์			
ส่วนฐาน	ส่วนตอนกลาง	ส่วนยอด	การประดับตกแต่ง
- ฐานเชียง	- ฐานปัทม	- บัลลังก์	- ลายพรรณพฤกษา
- ฐานบัว	- เรือนธาตุ	- ก้านฉัตร	- พระพุทธรูป
- ฐานหน้ากระดาน	- บัวปากระฆัง	- ปล้องไฉน	- เทวดา
	- องค์ระฆัง	- ปัทมบาท	- สัตว์ ฯลฯ
		- ปลียอด	
		- เม็ดน้ำค้าง	

ที่มา : นายปฐมพงศ์ บุชาบุตร

เจดีย์ทรงปราสาทของวัดป่าสักเป็นโบราณสถานที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาตามคติพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทและแบบมหายาน ถูกลำนำมาสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา อีกทั้งยังสะท้อนแนวคิดจักรวาลวิทยาพุทธศาสนาโดยอิงตามหลักคติไตรภูมิ อธิบายถึงโครงสร้างของจักรวาลที่ถูกแบ่งเป็น 3 ภูมิ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ ซึ่งแต่ละส่วนของเจดีย์มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของจักรวาล สามารถนำมาวิเคราะห์แนวคิดจักรวาลที่ปรากฏอยู่ในเจดีย์วัดป่าสักเชียงแสนโดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1) ฐานเจดีย์ มีลักษณะลดหลั่นซ้อนกันเป็นชั้น ๆ เปรียบเสมือนภูเขาสัตตบริภัณฑ์หรือภูเขาทั้ง 7 ลูก ในจักรวาลที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเอาไว้ เชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดเรื่องการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ โดยชั้นล่างสุดอาจสื่อเป็นตัวแทนโลกซึ่งเป็นที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์ ชั้นสูงขึ้นไปสะท้อนแนวคิดของภูเขาสัตตบริภัณฑ์อันเป็นอาณาบริเวณล้อมรอบจักรวาล

2) องค์ระฆังเจดีย์ เปรียบตั้งแกนกลางของจักรวาล เปรียบตั้งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันเป็นที่อยู่ของ พระอินทร์และเทวดา และยังเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดพระพุทธมารดาอีกด้วย นอกจากนี้องค์ ระฆังยังถูกออกแบบให้มีสัดส่วนที่สูงและสง่างาม เพื่อแสดงออกให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของจักรวาล อีกทั้งองค์ ระฆังยังสื่อถึงมหาจักรวาลที่ครอบคลุมทั้งสามภพ ได้แก่ กามภูมิ คือ โลกมนุษย์และสวรรค์ชั้นล่าง รูปภูมิ คือ สวรรค์ที่เป็นสถานที่ของพรหม และอรุณภูมิ คือ สภาวะเหนือรูป

3) ส่วนยอดของเจดีย์ มีลักษณะเด่น คือ มีซุ้มจรณะนำโดยรอบ และมียอดเจดีย์ที่สูงขึ้นไปเหมือน ปราสาท ซึ่งสะท้อนโครงสร้างของจักรวาลในพระพุทธศาสนาที่มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางล้อมรอบด้วย จักรวาลหรือภพภูมิต่าง ๆ ในส่วนยอดของเจดีย์เป็นตัวแทนของเขาพระสุเมรุ ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ส่วนซุ้มจรณะจะประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ทิศ ซึ่งอาจเปรียบได้กับพระพุทธเจ้าในจักรวาล หรือเชื่อมโยงกับ พระพุทธเจ้าที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ในจักรวาลตามความเชื่อพระพุทธศาสนาแบบมหายาน

4) การประดับตกแต่ง เป็นเรื่องราวที่แสดงสัญลักษณ์แทนโลกและภพภูมิชั้นล่าง การตกแต่งของ เจดีย์ถูกใช้สัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงการเชื่อมโยงกับจักรวาลโดยมีลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายดอกไม้ สัตว์ หรือ รูปทรงที่แสดงถึงพลังธรรมชาติที่เกิดขึ้นในจักรวาล การใช้ลวดลายนี้เชื่อมโยงกับคติความเชื่อเรื่องธรรมชาติ และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ สัญลักษณ์อาจสื่อถึงการเดินทางจากโลกมนุษย์ไปสู่ความสมบูรณ์ แบบในด้านจิตใจ ประติมากรรมต่าง ๆ ที่เป็นรูปมนุษย์ปรากฏเป็นเรื่องราวชาดกต่าง ๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของ การเดินทางทางจิตวิญญาณ ส่วนป่าหิมพานต์เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง นาค ครุฑ และสิงห์ เป็นต้น และรูป ปั้นเทวดาผู้ปกป้องรักษา มักปรากฏอยู่ตามทิศต่าง ๆ ของเจดีย์ สื่อถึงผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็น ตัวแทนของพลังอำนาจแห่งสวรรค์ที่คอยดูแลโลกมนุษย์

สรุปได้ว่า เจดีย์ทรงปราสาท วัดป่าสักเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย ไม่เพียงแต่โครงสร้าง สถาปัตยกรรมในทางศิลปะที่มีความงดงามเท่านั้น แต่ยังเป็นโมเดลจักรวาลตามแนวคิดพระพุทธศาสนา แยก องค์ประกอบหลักของเจดีย์วัดป่าสัก ได้แก่ ฐานเจดีย์เป็นตัวแทนของโลกมนุษย์และจักรวาลชั้นล่าง องค์ระฆัง เป็นสัญลักษณ์แกนกลางของจักรวาลเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และยอดเจดีย์เป็นตัวแทนของเขาพระ สุเมรุและสวรรค์ ดังนั้นเจดีย์วัดป่าสักจึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจโครงสร้างของ จักรวาล และแนวคิดเรื่องวิภังการ ซึ่งมีจุดหมายสูงสุดคือการบรรลุพระนิพพาน หรือการหลุดพ้นจากวิภังการ แห่งการเวียนว่ายตายเกิด

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์องค์ประกอบเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่

องค์ประกอบเจดีย์		วัดป่าสัก
ส่วนฐาน	ฐานเชียง	มีลักษณะฐานเตี้ยรูป สี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนกัน ๓ ชั้น
	ฐานบัว	เป็นบัวคว่ำที่มีท้องไม้ ประดับด้วยลูกแก้วอกไก่ มีซุ้มประดับพระพุทธรูป ๔ ด้าน
	ฐานหน้ากระดาน	ชั้นหน้ากระดานเจาะเป็นช่องฝังสี่เหลี่ยม เหนือขึ้นไปเป็นช่องแปดเหลี่ยม
ส่วนกลาง	ฐานบัว	เป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่อรองรับส่วนเรือนธาตุ มีลักษณะเป็นบัวคว่ำ และบัวหงาย

องค์ประกอบเจดีย์		วัดป่าสัก
	เรือนธาตุ	เป็นฐานหน้ากระดานย่อเก็จซ้อนลดหลั่นกันรับฐานปัทมลูกแก้วย่อเก็จ มีซุ้มเรือนธาตุ
	บัวปากระฆัง	เป็นกลีบบัวซ้อน
	องค์ระฆัง	เป็นรูปทรงกลมประดับด้วยรัศมี มีเจดีย์ใหญ่ตรงกลาง และขนาดเล็กสี่มุม รวมเป็น ๕ เจดีย์
ส่วนยอด	บัลลังก์	
	ก้านฉัตร	เป็นบัวกลุ่มเถา บัวกลีบยาว
	ปล้องไฉน	เป็นทรงกรวยประกอบด้วยบัวฝา มีบัวลูกแก้วซ้อนลดหลั่นขึ้นไป และมีบัววงหรือบัวกลีบขนุนรับปล้องไฉน
	ปัทมบาท	
	ปลียอด	มีรูปทรงกรวยคล้ายปลีกกล้วย มีบัวลูกแก้วคั่นความสูงของปลียอด
	เม็दन้าค้ำ	อยู่บนยอดสุดขององค์เจดีย์ มีลักษณะเป็นทรงกลมคล้ายหยดน้ำ หรือเรียกอีกอย่างว่าลูกแก้ว
ประติมากรรมตกแต่ง	ลายพรรณพฤกษา	ดอกกรัก, ตัวเหงา, ฝักเพกา, ลายประจำายาม, ดอกพุดตาน, ดอกกำากอก, ดอกบัว, ดอกสี่กลีบ, และดอกโบทัน
	พระพุทธรูป	อยู่ในซุ้มคูหาส่วนฐานเป็นพระพุทธรูปปางเปิดโลก และปางลีลา
	เทวดา	อยู่ในซุ้มเล็กส่วนฐาน
	สัตว์ ฯลฯ	นาค, ครุฑ, หน้ากาล, มกรคายนสิงห์, มกรคายนคชสีห์, คนแคระ, ยักษ์, และหงส์

ที่มา : นายปฐมพงศ์ บูชาบุตร

ตารางที่ 3 การวิเคราะห์องค์ประกอบเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่แสนตามแนวคิดของ ดร.เอเดรียน สอนอดกราส

องค์ประกอบเจดีย์		ดร.เอเดรียน	ผู้วิจัย
ส่วนฐาน	ฐานเชิง	ทะเลสีทันดร	โลกมนุษย์และสัตว์
	ฐานบัว	เขาสัตตปริภันท์	ป่าหิมพานต์
	ฐานหน้ากระดาน	โลกมนุษย์และสัตว์	ยักษ์ นาค ครุฑ
ส่วนกลาง	ฐานบัว	ป่าหิมพานต์	สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา
	เรือนธาตุ	สวรรค์ ๖ ชั้น	สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
	บัวปากระฆัง		

องค์ประกอบเจดีย์		ดร.เอเดรียน	ผู้วิจัย
	องค์ระฆัง	เขาพระสุเมรุ	เขาพระสุเมรุ
ส่วนยอด	บัลลังก์		
	ก้านฉัตร		พระอินทร์
	ปล้องไฉน	รูปภูมิ	รูปพรหม
	ปัทมบาท		อรุปรหม
	ปลียอด	อรุภูมิ	พระอริยะบุคคล
	เม็दन้าค้ำ	สถานที่อยู่ของ พระพุทเจ้า	นิพพาน
ประติมากรรม ตกแต่ง	ลายพรรณ พฤกษา	ป่าหิมพานต์	โลกมนุษย์ และป่าหิมพานต์
	พระพุทธรูป	พระพุทเจ้า	พระพุทเจ้า ๕ พระองค์
	เทวดา	ท้าวจตุโลกบาล	พระอินทร์
	สัตว์ ฯลฯ	สัตว์ในชั้นจาดุมหาราชิ กา	สัตว์คู่บารมีพระพุทเจ้า

ที่มา : นายปฐมพงศ์ บูชาบุตร

จากแนวคิดการวิเคราะห์ของ ดร.เอเดรียน สนอดกราส เป็นนำเสนอภาพจักรวาลที่มีลำดับชั้นของภพภูมิ ซึ่งแนวคิดนี้ได้ถูกนำมาถ่ายทอดและสื่อสารผ่านสถาปัตยกรรมเจดีย์อย่างน่าสนใจ โดยสามารถแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1) ส่วนฐาน เป็นรากฐานของสรรพสิ่งและภพภูมิต่ำสุด มีสัญลักษณ์เป็นพื้นฐานที่รองรับจักรวาลเอาไว้ ดร.เอเดรียน สนอดกราส มองว่าฐานสื่อถึงกามภพ ซึ่งเป็นภพภูมิที่เต็มไปด้วยกิเลสและความปรารถนา เป็นจุดเริ่มต้นของการเวียนว่ายตายเกิด

2) ส่วนตอนกลาง เปรียบตั้งสวรรค์และเหล่าเทวดา เมื่อมองสูงขึ้นมาถึงส่วนกลางของเจดีย์แนวคิดเชื่อมโยงกับสวรรค์ที่เหล่าเทพเจ้าและวิญญาณของผู้มีบุญอาศัยอยู่ ดร.เอเดรียน สนอดกราส มองว่าส่วนกลางแสดงถึงรูปภพ ซึ่งเป็นภพภูมิที่สูงกว่ากามภพ มีความสุขสงบมากกว่า และเป็นที่อยู่ของเทวดาที่มีรูปกาย

3) ส่วนตอนบน เป็นจุดสูงสุดสื่อถึง อรูปภพ หรือภพภูมิที่สูงกว่ารูปภพขึ้นไป เป็นที่อยู่ของพรหมที่ไม่มีรูปกาย มีแต่จิตล้วน ๆ และในบริบททางพุทธศาสนาที่ ดร.เอเดรียน สนอดกราส ศึกษาอย่างลึกซึ้ง ส่วนยอดอาจสื่อถึง พระพุทเจ้า หรือ นิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการหลุดพ้น

4) ส่วนยอดสุด (เม็ต้นน้ำค้าง) เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นหนึ่ง มักจะมีลักษณะเป็นทรงกลมคล้าย เม็ต้นน้ำค้าง มองว่าส่วนยอดสื่อถึงพระพุทธเจ้า หรือ นิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ สงบ และหลุดพ้นจากการ เวียนว่ายตายเกิด

5) การประดับตกแต่ง เป็นเรื่องราวที่สร้างเป็นสัญลักษณ์แทนโลกและภพภูมิชั้นล่าง การประดับ ตกแต่งประติมากรรมต่าง ๆ บนเจดีย์ ไม่ว่าจะป็นรูปมนุษย์ สัตว์ในป่าหิมพานต์ หรือรูปเทวดาผู้ปกปักรักษา ล้วนมีความหมายและช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในโครงสร้างของแนวคิดจักรวาล โลกมนุษย์อาจปรากฏเป็น เรื่องราวชาดกต่าง ๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางทางจิตวิญญาณ ส่วนป่าหิมพานต์เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง นาค ครุฑ และสิงห์ เป็นต้น และรูปปั้นเทวดาผู้ปกปักรักษา มักปรากฏอยู่ตามทิศต่าง ๆ ของเจดีย์ สื่อถึง ผู้พิทักษ์รักษาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นตัวแทนของพลังอำนาจแห่งสวรรค์ที่คอยดูแลโลกมนุษย์

ผลสรุปว่า แนวคิดจักรวาลเป็นการอธิบายโครงสร้างที่มีลำดับชั้นของภพภูมิ ซึ่งถูกถ่ายทอดอย่าง งดงามผ่านสถาปัตยกรรมเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความเชื่อ สื่อถึงความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและจักรวาล รวมถึงเป้าหมายสูงสุดของการมีอยู่ของสรรพสิ่ง

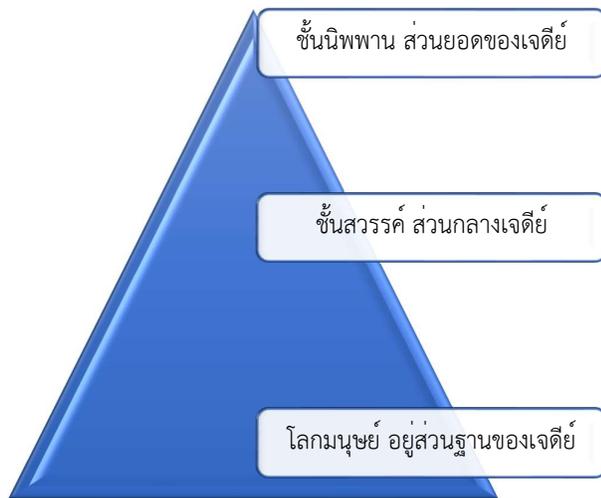
องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

เจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่ นอกจากจะเป็นรูปแบบที่จำลองจักรวาลแล้ว ถูกจัดระเบียบในลักษณะที่ แสดงถึงการเชื่อมโยงแนวคิดจักรวาล 3 ชั้น ได้แก่ มนุษย์ เทวดา และนิพพาน มีเนื้อหา ดังนี้

1) โลกมนุษย์ อยู่ส่วนฐานของเจดีย์ อยู่ใกล้กับพื้นดินมากที่สุด ถูกออกแบบให้มีลักษณะเป็นการ ประดับตกแต่งแสดงถึงโลกมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความทุกข์ เปรียบกับการดิ้นรน การเรียนรู้ และการกระทำต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิสัยปกติของมนุษย์ที่ต้องผ่านการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรม สะท้อนการเริ่มต้นของการเดินทางจิต วิญญาณของชีวิตบนโลกมนุษย์ สัญลักษณ์ของเจดีย์ชั้นต่ำสุดที่อยู่ใกล้กับพื้นดินอาจสื่อถึงการเริ่มต้นชีวิต และการปลุกฝังจิตใจให้ดำเนินไปในทางที่ดี

2) ชั้นสวรรค์ อยู่ส่วนกลางเจดีย์ สะท้อนถึงโลกแห่งเทพเทวดาหรือการบรรลุผลการปฏิบัติธรรมที่ สูงส่ง การเสวยผลบุญ ไม่มีความทุกข์ทางกายภาพ ส่วนการตกแต่งองค์เจดีย์จะมีองค์ประกอบที่แสดงถึงความ สูงส่ง โดยใช้สัญลักษณ์พระพุทธรูปแทนการหลุดพ้นหรือเจริญวิปัสสนา การที่เจดีย์ถูกออกแบบให้มีหลายชั้น อาจสะท้อนถึงการยกระดับจากโลกมนุษย์สู่สวรรค์ หรือการก้าวไปสู่ความสมบูรณ์แบบทางจิตใจ เช่น ภาพหรือ สัญลักษณ์ของเทพเทวดา เป็นการอธิบายเรื่องราวของเทพในศาสนาพุทธ เช่น พระอินทร์ พระพรหม เพื่อ แสดงถึงความสมบูรณ์แบบ และการบรรลุจุดสูงสุดเป็นลำดับขึ้นไป

3) ชั้นนิพพาน อยู่ส่วนยอดของเจดีย์ เป็นการเดินทางเพื่อไปถึงจุดสูงสุดของการบรรลุจุดหมายทาง จิตใจ สู่การบรรลุพระนิพพาน หรือการหลุดพ้นจากวงจรของการเวียนว่ายตายเกิด

สรุปได้ว่า การออกแบบแผนผังและการตกแต่งเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่ไม่เพียงแต่แสดงถึงการบูชาพระพุทธเจ้าหรือการสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นการนำเสนอจักรวาลในเชิงลึกลับ โดยใช้รูปแบบต่างๆ ที่แสดงออกถึงการเดินทางของจิตวิญญาณจากโลกมนุษย์ไปสู่โลกแห่งความสมบูรณ์แบบ ผ่านการเชื่อมโยงกับคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเวียนว่ายตายเกิด การบรรลุพระนิพพาน และการหลุดพ้นจากทุกข์นั่นเอง

สรุป

การตีความแนวคิดจักรวาลวิทยาเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่ เป็นการนำเสนอจักรวาลเชิงคติความเชื่อที่มีลำดับชั้น เชื่อมโยงกันผ่านสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงการเวียนว่ายตายเกิด การสะสมบุญบารมี และการบรรลุพระนิพพาน การออกแบบเจดีย์วัดป่าสักเชียงใหม่จึงมีลักษณะที่สะท้อนถึงการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้สะท้อนถึงการจัดระเบียบจักรวาลด้วยคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งผ่านสัญลักษณ์และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ปรากฏในโครงสร้างของเจดีย์ ซึ่งช่วยให้เห็นภาพการเดินทางจากโลกมนุษย์ไปยังโลกแห่งการหลุดพ้นในระดับที่สูงขึ้น อีกทั้งแนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาอื่น ๆ จักรวาลในพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นแบบไตรภูมิ โดยมีศูนย์กลางของจักรวาล คือ เขาพระสุเมรุ มีการแบ่งแยกภพภูมิออกเป็นสามภพ ได้แก่ กามภูมิ เป็นภูมิที่ยังเกี่ยวข้องกับกิเลสตัณหา เช่น มนุษย์ สัตว์ นรก และสวรรค์ชั้นต่ำ รูปภูมิ เป็นภูมิของผู้ที่บรรลุฌาน มีรูปแต่ไม่มีความต้องการทางกามารมณ์ และอรุณภูมิ เป็นภูมิของผู้ที่เข้าสู่ภาวะสมาธิขั้นสูงจนไม่ใช่อารมณ์ในรูปภาพ แนวคิดจักรวาลในพระพุทธศาสนานี้ถูกใช้เป็นเครื่องมืออธิบายเรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และเป้าหมายของการหลุดพ้น ไม่ใช่แค่แนวคิดทางกายภาพแต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของกระบวนการทางจิตและศีลธรรมของมนุษย์ในการพัฒนาตนเองเพื่อเข้าสู่ภาวะนิพพาน

แนวคิดจักรวาลในเจดีย์ของวัดป่าสักเชียงใหม่เป็นแนวคิดที่มีโครงสร้างเฉพาะ แสดงถึงระบบของภพภูมิและสังสารวัฏ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล สะท้อนถึงแนวคิดทางศาสนาและปรัชญาในรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ โดยมีการแบ่งแยกองค์ประกอบของเจดีย์อยู่ 3 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนฐานเจดีย์

เปรียบเทียบเทวาลัยหินทรายและโลกมนุษย์ ส่วนกลางเจดีย์เปรียบเสมือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และส่วนยอดเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ของพระนิพพานแสดงถึงความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ดังนั้นจักรวาลเจดีย์ของ วัดป่าสักเชียงแสนจึงเป็นรูปแบบของการจำลองโครงสร้างจักรวาลผ่านงานสถาปัตยกรรม เพื่อแสดงถึงแนวคิด จักรวาลในพระพุทธศาสนา และเป็นเครื่องเตือนใจให้มนุษย์รับรู้ถึงการเวียนว่ายตายเกิด เพื่อมุ่งสู่การหลุดพ้น จากวัฏสงสาร

เอกสารอ้างอิง

- Adrian, S. (1992). *The Symbolism of the Chedi*. Translated by: Asst. Prof. Thitiya Samathaphan and team. Bangkok: Thammasat University.
- Chutima, S. (2020). An Analytical Study of the Cosmological Concept as found in the Layout of Lan Na Temples. (*Doctoral dissertation in Buddhist Studies, Department of Buddhism*). Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus.
- Ekkasit, R. (2013). Development of the plan of ancient sites in Chiang Saen and Chiang Saen Noi. (*Master of Arts Thesis, Historical Archaeology*). Graduate School: Silpakorn University.
- Fine Arts Department. (1982). *Registration of ancient sites in the North*. Bangkok: Fine Arts Department.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Tipiṭaka Volume 20, 30: Sutta Piṭaka*, Mahachulalongkorn rajavidyalaya University Press.
- Oxford University Press. (2021). *Oxford English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Phanuphong, C. (2009). Traibhumi in Thai art. *Journal of Humanities and Social Sciences*, Burapha University. 17(27): 75-99.
- Phra Athiwat, T. (2021). The Interpretation of Buddhist Iconics as Found in Lanna Cetiya. (*Doctoral dissertation in Buddhist Studies, Department of Buddhism*). Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus.
- Phra Brahmaganabhorn, P. A. Payutto. (2016). *Dictionary of Buddhism*. 34 printing. Bangkok: Foundation for Education for Peace.
- Phra Sangkharatmethangkaro. (2006). *Lokadīpakasāra*. 2nd printing. Translated by: Yaem Prapaththong. Bangkok: National Library, Department of Fine Arts.
- Phra Satthamkhotthera (1985). *Loka-Banyatti*. Translated by: Yaem Prapaththong. Auditor: Suwat Koponrat. Bangkok: National Library, Department of Fine Arts.
- Phra Sirimangkhlan. (1980). *Cakkavāḍiḍipani*. Translated by: Tinkorn Thongsewet. Arranged by: Thongyoi Saengsinchai. Bangkok: National Library, Department of Fine Arts.

- Phra Sunan, Y., & Phramahamit. (2020). Pagoda and Architecture in Buddhism. *Journal of Graduate MCU KhonKaen Campus*, 7(4): 19-29.
- Phramaha Hansa, N. (2007). *Buddhist cosmology*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Royal Institute. (2011). *Royal Institute Dictionary 2011*. [Online], Available from: <https://dictionary.orst.go.th/> (in thai)
- Rungrot, T. (2015). A study of archaeological evidence in Lanna from Chinese documents. *The Journal of the Thai Khadi Research Institute*. 12(1): 45-68.
- Samoechai, P. (1996). Symbols in Thai painting between the 19th and 24th Buddhist centuries. Bangkok: Thammasat University.
- Sanguan, C. (2007). *The Legend of Phra Chao Liap Lok, Lanna Edition*. Chiang Mai: Chiang Mai Provincial Cultural Centre.
- Sisakkra, W. (2008). Social and cultural development of Thailand and Lanna. Bangkok: Muang Boran Publishing.
- Snodgrass, A. (1985). *The symbolism of the stupa*. Cornell Southeast Asia Program.
- Som, S. (2016). *The secret of the universe of nirvana*. Bangkok: Rueankaew Printing.
- Wichai, T. (1990). *Take a tour of the ancient site group of Wat Pa Sak*. Bangkok: Silpakorn University, Department of Archaeology.
- Won lancha, B. (2010). *History of Lanna Art and Archaeology*. Chiang Mai: Chiang Mai University Press.